

Posudek vedoucího diplomové práce: Iva Pechová, Němci před Mimořádným lidovým soudem v Brně: Obraz Němce v brněnském tisku v letech 1945-1947, Praha 2015, FHS UK, Katedra obecné antropologie, 131 s.

Retribuční soudnictví se v rámci studia uspořádání poměrů v poválečném Československu dostává pomalu do zorného pole badatelů a badatelek, a to nejen zahraničních (jako B. Frommer). Iva Pechová zaměřila svůj zájem na Mimořádný lidový soud v Brně, který přes svůj význam nebyl zatím monograficky zkoumán. Pechovou však v diplomové práci nezajímá samotná činnost soudu (její znalost je ale předpokladem výzkumu a autorka ve fondech MLS bádala), nýbrž jednak role, která byla retribučnímu soudnictví připisována v regionálních periodicích, a jednak obraz osob, které před brněnským soudem stanuly, přesněji Němců a tzv. odrodilců, tamtéž. Metodicky zajímavým krokem je komparace novinových textů (zpravodajství a komentářů) o činnosti retribučního tribunálu s vyjádřeními tří představitelů českého politického života na adresu Němců a poválečného uspořádání. Je nutno poznamenat, že jak E. Beneš, P. Drtina, tak I. Herben byli členové, resp. funkcionáři jedné strany, Československé strany národně socialistické, a i kvůli jejich válečnému angažmá a zkušenostem je jejich pohled na soužití s Němci víceméně jednotný a vyhraněný. Bylo-li důvodem jejich výběru to, že (po)válečný diskurz dominovali, klade se zde jako předpoklad něco, co se chce na brněnském příkladě zároveň zjistit, tedy vliv obrazu Němce a česko-německého soužití u těchto autorů na novinové texty (a zprostředkovaně veřejné mínění/veřejný diskurz). Každopádně důvody výběru politiků by měly být při obhajobě znovu probrány.

Obě zmíněné badatelské otázky spolu sice souvisejí, přesto o nich zde pojednám odděleně. Pechová první z nich v úvodu upřesňuje slovy, že ji zajímá „míra významnosti lidových tribunálů... v kontextu česko-německého soužití obecně“, „význam MLS jak v rámci retribuční, tak v rámci vyrovnání se s Němci“, resp. role, „kterou hrály obecně Mimořádné lidové soudy v poválečném uspořádání poměrů“ (s. 125). Z jejího textu ale vyplývá, že nezkoumá faktickou úlohu soudů v poválečném uspořádání (např. kolik odsoudily a nejen z politického, ale i občanského života vyřadily obyvatel), ale spíše roli, které byla těmto

soudům připisována v symbolické rovině v novinových a jiných dobových textech, a současně to, jak se symbolický význam těchto tribunálů manifestoval přímo v jejich činnosti.

Vedle nuceného odchodu německého obyvatelstva a pozemkové reformy byly Mimořádné lidové soudy skutečně vnímány jako příspěvek k završení a „vyřešení“ konfliktních česko-německých vztahů a zároveň jako vykonavatelé „dějinné spravedlnosti“ (srov. např. citaci z Činu, podle níž měla aplikace retribučních zákonů zabránit tomu, aby se opakoval Mnichov a 15. březen; s. 29). Je zajímavým – a možná málo zdůrazněným – postřehem, že soudy nebyly vnímány jako justiční nástroje (byť mimořádné) pro zkoumání chování jednotlivců (právně-teoretické i procesní výhrady dobře shrnuje Frommer), ale jako instrument, jímž vládne národ/lid a jehož prostřednictvím soudí národ druhý, aspoň tak to vyplývá z politických projevů a analyzovaného tisku (mj. Rovnosti – „Lid si tyto soudy vybojoval a také si je udrží“, „soudy budou projevovat vůli lidu – a co si lid přeje, to všichni víme“, s. 32). Z odmítání shovívavosti by se však dalo vytušit, že takto MLS nebyly chápány bezvýhradně. Je patrné a nikterak překvapivé, že mainstream retribuční rétoriky byl silně nacionalistický a v určitých ohledech se nelišil od rétoriky nacionálně-socialistické (týká se to také oslavování E. Beneše – s. 38), můžeme-li to takto zjednodušit. „Plemennou“, tedy rasovou nenávist, ale přitom autoři připisují pouze Němcům/Germánům, Slovanům má být cizí (s. 64). Příštím srovnání obou rétorik by napomohlo, kdyby se Pechová např. byla zamyslela nad tím, v jakém vztahu jsou ve zkoumaných textech pojmy (český) lid a národ; jde o synonyma? Převrácený nacionalistický rastr je dobře vidět při charakteristice Němců jako zrádného národa – té je podřízena veškeré logika, když se zdůrazňuje, že po válce jedni zatčení gestapáci udávali úkryty jiných (protože Němci jsou z podstaty zrádný národ), jako by se Češi během protektorátu neudávali, chce se dodat.

V části, věnované historickému narativu ve zkoumaných textech, rovněž dobře vysvítá podřízení interpretace historických událostí a osobností vypjatě nacionálnímu vzorci – Husovo působení tak bylo prezentováno jako česko-německý souboj, završený násilně („A národní očistu, kterou Hus hlásal, provedl Žižka svým palcátem všude a do posledních důsledků“, s. 61). Tento výklad nebyl v rozporu ani s náboženskými motivy, zejména mučednictvím (Hus byl podle Beneše vzorem českým vlastencům, jdoucím za okupace na smrt). Aktivní hrdinství a pasivní odpor či trpělivost jsou ostatně dva nejsilnější rysy obrazu Čechů v situaci okupace.

Určitá dichotomie je vlastní i obrazu Němců (a podobně „odrodilců“). Autorka ho analyzuje ve dvou kategoriích, kategorii odpudivosti a zesměšnění. V obou případech jde o vlastnosti konstruované, připisované, byť první kategorie se může jevit esenciálněji. U „odpudivosti“ je zřejmé, že pisatelka měla problém se souhrnným pojmenováním obecně negativních konotací jako nenávisť, zrádovství, nelidskost. (Podobně rozdělení historických milníků a osobností na „následovníhodné“ a „odstrašující“ příklady je poněkud zjednodušující; zde nejde přitom úplně o to, zda události byla chápána jako z národního hlediska příkladné, dodávající odvalu, ale spíše jaký byl obraz či význam národních dějin, pokud byly tyto historické skutečnosti dávány do souvislosti s okupační či (po)válečnou situací.)

Otázka pro diskuzi zní, jak se k sobě diskurzivně mají kategorie démonizace a zesměšnění (ne nutně v charakteristice jedné osoby), resp. zda se tyto pohledy na Němce obecně nevyklučují? Stejně tak by bylo možné se na abstraktnější rovině ptát, zda se dichotomické charakteristiky Čechů (zároveň obětí a hrdinové) a Němců (zároveň démoni a zbabělci) nějak podmiňují či jak fungují ve vzájemném vztahu. A rovněž se nabízí otázka, zda je tento česko-německý diskurz tak jednoduší a koherentní, byť jen v rámci zkoumaných periodik a projevů, jak Pechová postuluje.

Vyjadřovat se obecně a paušálně o poválečné československé debatě či dokonce veřejném mínění o Němcích je samozřejmě ošidné a zjednodušující. Autorka nicméně snesla velké množství materiálu, který svým jednoznačným nacionalistickým vyzněním až překvapí. Tento heuristický výkon a částečně i analýzu, která nechtěla být vědomě diskurzivní, oceňuji. Přesto však chci nyní zmínit několik výhrad k analytickému postupu či formulační stránce práce.

První výtku se nicméně týká sekundární literatury a práce s ní. Literatura k poválečné retribuci v Československu je shrnuta na necelé straně 20, literatura k alteritě a obrazu druhého na necelých dvou stranách 22 a 23, aniž by se s nimi autorka kriticky vyrovnala. Jak sama přiznává, literaturu využívá pouze v teoretické části věnované retribuci jako takové. Při samotné analýze obrazu Němců a historického narativu a ani v závěru tato literatura příliš nepřichází ke slovu. Sekundární literatura by přitom měla přispět i k tvorbě konceptů, které se aplikují v části „empirické“.

Autorka ve svém vyjadřování dále ne vždy rozlišuje dikci a především interpretaci svých pramenů na jedné a vlastní postoj, resp. perspektivu na druhé straně – když se např. na s. 97 píše „Na řadu z nich [atributů] byli Němci sami velmi hrdí a za války je zdůrazňovali jako své přednosti, které zakládaly jejich nadřazené postavení“, nejde primárně o zjištění, jak se

Němci vnímali a prezentovali během války, ale pokud tomu dobře rozumím o to, co o této (sebe)reprezentaci tvrdila poválečná česká média; náležitější by tedy byly formulace „údajně zakládaly“, „měly zakládat“. Podobně na s. 105, když autorka objektivisticky charakterizuje „odrodilce“ a jejich chování během okupace, vychází pravděpodobně z obžalob a zpravodajství o procesech, nikoliv z vlastního výzkumu tohoto chování. Je sice nanejvýš pravděpodobné, že by takový výzkum dospěl k podobným závěrům, přesto by bylo na místě zdroj této konstatativně působící charakteristiky uvést (např. „Podle obžaloby a novinářů si tyto osoby také poněmčily jméno...“ atd.). Jistá nejasnost v odlišení zdrojů a pisatelky se projevuje také na lexikální úrovni – píše-li se na s. 117, že „redakce regionálních deníků volily [prostředek], aby poškodily pověst souzených odrodilců“, znamená to, že pisatelka je přesvědčena, že deníky pověst souzených (záměrně) poškozovaly? (Výraz poškozovat evokuje něco nenáležitého.) Nebo chtěla autorka spíše napsat, že deníky líčily charakter a jednání odrodilců negativně? Jinde autorka přijímá nereflektovaně vidění jednoho svého pramene (Prokopa Drtiny) a přiřazuje Rakušany beze všeho k německému národu (s. 49). Souhrnně: protože jde obecně o analýzu názorově a politicky zakotvených textů, měla by být všechna jejich tvrzení a hodnocení v textu jednoznačně rozpoznatelná jako reported speech v širokém slova smyslu.

Kromě poněkud propracovanějšího analytického jazyka by práci prospěla i sevřenější interpretace a zhuštění jednotlivých charakteristik (nelidskost, zvířecost); není vždy nutné repetitivně analyzovat několik byť příznačných, delších citátů. Některé interpretace jsou nadto mírně triviální, jiné zase rozvleklé (příklad na s. 110 „připisovala se mu přítomnost jistých ‚ženských‘ vlastností“, lépe „připisovaly se mu jisté ženské vlastnosti“; nebo na s. 120 „s jistou mírou určitosti je tedy možné říci, že celá kategorie odrodilců byla znázorňována tak, že byla předmětem nenávisti a odsouzení“). Výjimečně se v práci nachází nesrozumitelná formulace jako ta na s. 122: „na ty jedince, kteří se k německé národnosti přiklonili z různých důvodů až v průběhu války – kromě Němců se z nich v očích poválečné veřejnosti stali odrodilci“ – znamená to, že v očích poválečné veřejnosti (a i to je trochu spekulace) se osoby, které za války změnily národnost, staly zároveň Němci a zároveň odrodilci? Nebylo to spíš tak, že formálně byly Němci, ale v podání novin (a eventuálně veřejného mínění) odrodilci?

Mám-li se vyjádřit ke stylu či formulační stránce, lze zopakovat výtku zbytečné komplikovanosti, resp. až redundantnosti (s. 55 – „Každý Němec, a to i dítě, byl vlastně

nacista, protože to, co dělalo z nacisty nacistu, bylo vlastně to, co dělá Němce Němcem“, s. 58 „Následováníhodné historické osobnosti byly ty, jejichž odkaz bylo vhodné až nezbytné následovat...“). Místy, zejména ke konci, obsahuje text některé mnohomluvné či vnitřně rozporné obraty (s. 22 „je určován všeobecně nevědomě sdíleným kolektivním vědomím“; s. 120 „dehonestace profesních kvalit“ – dehonestují se obvykle osoby; s. 124 „reprezentace odpudivého obrazu“ – buď obraz, nebo reprezentace; s. 125 „cílem dehonestujících komentářů se stávaly“ – lépe předmětem; s. 126 nepřesné užívání výrazu „konotovaný“), v závěru práce (s. 101-102) také přibývají překlepy. Jiné gramatické chyby však nejsou časté. Nejen s ohledem na shromáždění široké palety ne vždy dobře dostupných pramenů, které všechny ani nemohly být v práci využity, a na snesení dokladů k obrazu Němců a česko-německého vztahu ve významných mínkotvorných regionálních periodících, ale i s ohledem na pokus o analýzu a pojmenování hlavních rysů tohoto obrazu doporučuji diplomovou práci Ivy Pechové k obhajobě a navrhuji ji hodnotit jako **velmi dobrou**.

Praha, 3. 9. 2015